

UOT 1(091)

R.N.Xəlilov
Xəzər Universiteti
ruslan.khalilov@khazar.org

MÜNYE VƏ QƏRBİ AVROPA PERSONALİZMİ

DOI: 10.30546/170899876.72.2.2024.013

Açar sözlər: *personalizm, Münye və Avropa personalizmi, əxlaqi personalizm, personalizm və xristianlıq*

İnsanın şəxsi “Mən”i Münye və Avropalı personalist filosoflar üçün “ilkin reallıq”, tarixi yaradıcılığın ilkin şərti və əsasıdır. Yəni personalistlər əsasən insanın daxili tərəfi olan “Mən”ini önə çəkirdilər. Onlar üçün insanın daxili “Mən”inin gerçəkləşməsi, “Mən” olaraq özünü doğrultması, özünü realizə etməsi əsasdır. “Mən”in özünü gerçəkləşdirmə səhnəsi isə cəmiyyətdir, sivilizasiyadır. Bəşər tarixinin yaradıcısı real və ya gerçək olan “Mən” və “Mənlər” toplusudur. Personalizmin yaranıb can atdığı sivilizasiya “sosial” sivilizasiya idi. Yəni gerçək mənada, sözün tam anlamında sosial sivilizasiya nəzərdə tutulur. Burada hər hansı sosial sivilizasiya görüntüsü yaradan, mahiyyətdə isə insan mənəviyyatının cılızlaşmasına xidmət edən cəmiyyətdən söhbət getmir. Məsələn, şəxsiyyətin azad, yaradıcı fəaliyyətinə qarşı çıxan, onun fəaliyyət imkanlarını məhdudlaşdıran totalitarizm kimi. Totalitarizmin təhlili göstərir ki, onun yaratdığı dəyərlər şəxsiyyətin cəmiyyətdə azad fəaliyyətinə qarşı çıxırdı və avtoritar, qapalı sistem kimi mövcudluğunu qoruyub saxlamağa yönəlmişdi. Və təbii ki, burada personalizmin sağlam inkişafından, intibahından söhbət gedə bilməzdi. Çünki Münye və Qərbi Avropa personalistlərinə görə, şəxsiyyət həmişə azadfikirliyə, geniş ünsiyyətə, dialoqlara yönəlib. Yəni insan özünü ünsiyyətdə, dialoqlarda gerçəkləşdirir, fikirlərini bölüşür, fikir və düşüncələrinə qarşı reaksiya görür. Bu mənada personalizm insanın gerçəkləşmə məkanı kimi mümkün qədər daha çox sosiallaşmanı görür. Sosial sivilizasiya da bu mənada fərdlərə daha çox reallaşma, yəni öz imkanlarını açma imkanı verir.

Р.Н.Халилов

МУНЬЕ И ЗАПАДНОЕВРОПЕЙСКИЙ ПЕРСОНАЛИЗМ

Ключевые слова: *персонализм, Мунье и западноевропейский персонализм, моральный персонализм, персонализм и христианство*

Для Мюнье и европейских философов-персоналистов личное «Я» человека является «первичной реальностью», предпосылкой и основой исторического творчества, т. е. персоналисты главным образом выделяли «Я», то есть внутреннюю сторону человека. Для них главное – реализация

внутреннего «Я» человека, самооправдание и самореализация как «Я». Сцена самореализации «Я» – общество, цивилизация. Создатель человеческой истории – это «Я» и совокупность "Я". Цивилизация, в которой возник персонализм и к которой стремился, была "социальной" цивилизацией. То есть в прямом и полном смыслах, имеется ввиду социальная цивилизация. Речь идет не об обществе, служившем ослаблению духовности человека. Например, как тоталитаризм, противостоящий свободной, творческой деятельности личности и ограничивающий ее возможности деятельности. Анализ тоталитаризма показывает, что созданные им ценности были противопоставлены свободной деятельности личности в обществе и направлены на сохранение существования авторитарной, закрытой системы. И, конечно, не могло быть и речи о здоровом развитии и возрождении персонализма. Потому что, по мнению Мунье и западноевропейских персоналистов, личность всегда направлена к свободомыслию, широкому общению, диалогу. То есть человек реализует себя в общении и диалогах, он делится своими мыслями, видит реакцию против своих мыслей и идей. В этом смысле персонализм рассматривает социализацию в максимально возможной степени как место самореализации человека. В этом смысле социальная цивилизация также дает индивидам возможность больше реализоваться, то есть раскрыть свои возможности.

R.N.Khalilov

MUNYE AND WESTERN EUROPEAN PERSONALISM

Keywords: *personalism, Munye and Western European personalism, moral personalism, personalism and Christianity*

For Munye and European personalist philosophers, the personal "I" of a person is the "primary reality", the precondition and basis of historical creativity. That is, the personalists mainly highlighted the "I" that is the inner side of a person. For them, the realization of a person's inner "I", self-justification and self-realization as "I" is the main thing. The scene of self-realization of "I" is society, civilization. The creator of human history is a collection of "I" and "Selves" that are real or true. The civilization that personalism arose and aspired to was a "social" civilization. That is, in the true sense, a social civilization is meant in the full sense of the word. Here we were not talking about a society that creates any image of social civilization, but in essence serves to weaken human spirituality. For example, like totalitarianism that is against the free, creative activity of the individual and limits its activities. The analysis of totalitarianism shows that the values created by it were opposed to the free activity of the individual in society and aimed at maintaining its existence as an authoritarian, closed system. And, of course, there could be no question of the healthy development and renaissance of personalism here. Because, according to Munye and Western European personalists, personality is always free-thinking, aimed at broad communication and dialogues. That is, a person realizes himself in communication and dialogues, he shares his thoughts,

sees a reaction against his thoughts and ideas. In this sense, personalism sees socialization as much as possible as the place of human fulfillment. In this sense, social civilization also gives individuals the opportunity to realize more, that is, to open up their possibilities.

Giriş. Personalizm sivilizasiya layihəsinin nəzəri inkişafı, ümumi planetar və ümumi humanist dünyagörüşüdür. Burada insan və onun universal inkişafı əsas hədəfdir. Personalizmə həm teoloji, həm də sosial-fəlsəfi baxımdan yanaşsaq, bu dünyagörüşünün əsasını həm dini, həm də qeyri-dini, yəni fəlsəfi və sosial-fəlsəfi konsepsiyalarda işlənmiş bütün üstün elementləri əhatə etməklə modernləşdirilmiş xristianlıq təşkil edir. Bəs ümumilikdə personalizm hansı şəraitdə, necə yaranıb? Avropada personalizmin banisi kimi tanınan Münye və digər Qərbi Avropa personalistlərinə görə, “personalizm nə fəlsəfi, nə də ideoloji-siyasi baxışlar sistemi kimi yaranmayıb. Personalizm insan və sivilizasiya haqqında bir növ “diskurs” kimi qurulmuşdur” [1, s.12]. Yəni bu təlim dialoq, fikir mübadiləsini, yaranmış problemləri birgə həll etmək kursunu əsas götürür, yaradıcı insanları – şəxsləri bir çətir altına toplamağa çalışır. Personalizm üçün passiv fərd, münasibətlərdən kənarda dayanan insan önəmli deyil. Çünki personalizmə görə, insan ünsiyyət çərçivəsində nələrisə paylaşarkən özünü daha çox ifadə etməyi bacarır.

Münye və digər nəzəriyyəçilərə görə, “personalizmin məqsədi böhrandan çıxmaq üçün bəşəriyyətin mənəvi qaynaqlarını səfərbər etmək idi. Personalizmin nəzəriyyəçilərinə görə, böhrandan çıxış siyasi mübarizədən kənarda fəlsəfə, mədəniyyət, etika və din vasitəsilə əldə edilə bilərdi” [1, s.13]. Mənəvi qaynaqlar və dəyərlərin itməsini fəlakət kimi görən personalizm bunu ictimai və humanitar elmlər vasitəsi ilə bərpa etməyi düşünürdü. İnsanın real dünyanı dərk etmək və humanistləşdirmək üçün praktik fəaliyyətlə məşğul olması mövzusu ilə paralel şəkildə, fransız personalizmi müasir Qərb fəlsəfəsi üçün çox aktual olan fərdin daxili dünyası problemini də inkişaf etdirdi. Personalizm sonda fərdin mənəvi aləminin zənginləşməsini, onun daxili dünyasının xarici aləmə düzgün açılmasını təmin etməyə çalışırdı. Həmçinin “personalizm totalitarizmə qarşı, şəxsiyyəti, fərdiliyi qorumaq, onu əzməyə çalışan strukturlara əks olaraq meydana gəldi” [4, s.12]. Yəni personalizmin doğuluşunu təşviq edən məqamlardan ən əsası, XX əsrdə meydana gələn totalitar (faşizm, kommunizm) təlimlər olmuşdur. Personalizmin insan-şəxsiyyət mərkəzli baxışları bu kimi tarixi şərtlərdə formalaşmış oldu.

Ümumiyyətlə, personalizm sistemdirmi və bir ideya olaraq əsasən nəyə xidmət etmək üçün yaradılmışdır? Bu sualın cavabına yanaşma bir qədər müxtəlifdir. Konkret olaraq, E.Münyenin fikirlərinə baxsaq, “personalizm nəinki siyasi sistem deyil, ümumiyyətlə sistem də deyil” [4, s.49]. Yəni Münye personalizmi fəlsəfi cəhətdən təlimləşdirmək, məktəb yaratmaq və ya siyasi

kursa çevirmək məqsədi güdmürdü. O, personalizmi bir fikir axını, mənəvi yaraların müalicəsi, dövrün şərtlərini qınaq aləti kimi nəzərdən keçirirdi. Fikirdə təkmilləşmə, düşüncədə və əxlaqda kamilləşmə yolu kimi baxırdı. Digər personalizm tərəfdarlarına görə isə, “personalizm müasir sənaye cəmiyyətlərində həyatın simasızlaşdırılması ilə razılaşmayan hərəkətlərdən biri olub və belə də qalmaqda da davam edir” [7, s.52]. Yəni personalizm dəyər axtarışında olan bir təlimdir. O, ümumilikdə cəmiyyətin, xüsusi halda isə şəxslərin dəyərsizləşdirilməsi, insanların mexaniki avtomatlara-varlıqlara çevrilməsinə qarşı çıxırdı. İnsan və cəmiyyəti mexaniki mövcudluğa çevirən əsas məqam personalistlərə görə, birbaşa olaraq mənəfət güdməkdə olan sənaye cəmiyyətləri idi. Bu kimi istismarçı aqreqatların, insan fenomeni ilə tarazlığını təmin etmək personalizmin əsas fəlsəfi qayəsi idi.

Münye və Qərbi Avropa personalizmi. Personalizmi təhlil etməyə çalışarkən Münye yazır ki, “personalizm bütün ideya mübarizəsi aparən tərəfləri böyük bir ailədə birləşdirməyə çalışır” [4, s.89]. Yəni fransız personalistə görə, personalizm təkqütblü təlim deyil və o, bu təlim vasitəsiylə bütün fikir axınlarını və təlimlərin ideyalarını vahid mərkəzdə birləşdirməyin mümkün olmasına inanırdı. Həmçinin onlar arasında müəyyən güzəştlərin əldə olunmasını da hədəfləyirdi. Onlar arasında dialoq qurmağı qarşısına hədəf qoyurdu. Ancaq düşünürük ki, XX əsrin şərtlərini və totalitar antoqonist tərəflər arasındakı münaqişələri nəzərə aldıqda, bu iş olduqca çətin görünürdü. Həmin dövrdə hökm sürən totalitar rejim şəraiti çətin ki, şəxsiyyətin azad fəaliyyətinə imkan verərdi.

Münyenin digər bir şərhinə əsasən, “personalizm dedikdə, təcrid olunmuş individi fərdi yox, öz təbiətinə xas olaraq həyatın kollektiv formaları ilə sıx bağlı olan insanı nəzərdə tutur” [4, s.59]. Münyenin insanı fərdilikdə/fərdiliyində statik olaraq mövcud olan insan yox, dinamik varlıqdır. İnsana daxilən fəaliyyət və hərəkət xas olduğu kimi, Münye də bu təbii halından istifadə etməyi, onları məqsədyönlü şəkildə yönəltməyi bacaran insanı önə çəkirdi. Münye yazır ki, “o personalizm deyərəkən gələcəyə sonu bilinməyən səfəri nəzərdə tutur” [4, s.89]. Bu məqamlara görə, qeyd edək ki, Amerika personalizmindən fərqli olaraq Avropa, xüsusən də fransız personalizmi daha çox fərziyyə və utopik xarakterli idi.

Personalizmə bir sistem kimi yanaşmağa gəldikdə isə, yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Münye bu prosesə bir qədər fərqli yanaşır. Münye yazır ki, “eyni anda layihə, üsul və tələb olan personalizmi sistemə çevirmə cəhdi, onun müəyyənliyini itirə bilər” [4, s.112]. Yəni personalizmin tələbləri və təklifləri açıqdır, praktikidir. O, nəzəriyyəyə çevrildikdə bu tələb və şərtlərin ödənməsi çətinləşir. Digər tərəfdən də personalizm öz konkretliyini itirə bilər. Münye bu prosesin bir ideya olaraq saxlanılmasının tərəfdarı idi.

Həmçinin Münye personalizmlə bağlı öz fikirlərində fərdin sosial ünsiyyətinə geniş yer verirdi. “E.Münyenin yeni humanizm idealında şəxsin bütün meyarları, ilk öncə isə onun digər insanlar ilə qırılmaz və zəruri bağlılıqları nəzərə alınmalı idi” [3, s.219]. Yəni personalizm sosial dinamikaya, cəmiyyətdə insanlar (eləcə də fərqli dünya görüşləri və siyasi baxışlara malik olan) arasında sıx əlaqələrin qurulmasına yönəlik bir təlimdir. Personalizmə görə, cəmiyyətlərdə humanizmin, yəni yüksək insani dəyərlər ilə idarə olunmanın gerçəkləşməsi üçün praktik addımlar, ilk öncə şəxslərin cəmiyyətə açıq və cəmiyyətin inkişafında fədakar olmaları əsas şərtidir. Eləcə də cəmiyyətin də eyni dərəcədə şəxslərdə bu kimi keyfiyyətləri təşviq etməsi də məsələnin ikinci tərəfini təşkil edən məqamdır. Yəni personalizm XX əsrin ortalarındakı çətin dövərdə şəxs, cəmiyyət və dövlət arasında həmahəng bağlılığı təmin etməyə çalışan təlimdir, şəxsin konstruktiv rolunu önə çəkən fikir axınıdır. E.Münye yazır ki, “personalizm ekzistensializmdən fərqli olaraq insanı yuxudan oyatmaq və ya onun itirilmiş həyatı ilə bağlı kəskin narahatçılıqdan çıxarmaqla müəyyən edilmir. Personalizm şəxsi həyat ilə eyniləşdirdiyi reallığın səviyyəsindən asılı olaraq əhəmiyyətli dərəcədə dəyişir” [8, s.60]. Yəni aralarında olduqca çoxsaylı bənzərliklərin olmasına baxmayaraq, personalizm həm də ekzistensializmdən əsaslı şəkildə fərqlənir. Personalizm ekzistensializmdən fərqli olaraq, daha dinamik, daha fəal bir fikir axınıdır. Personalizm reallıq ilə daha sıx bağlıdır. Ekzistensializmdən fərqli olaraq, reallıqdan qaçma yox, reallıq əsasında formalaşan, ona uyğunlaşmanı tələb edən bir təlimdir. Reallıqdan qaçmaq əvəzinə ona münasibət bildirmək, onunla daim mübarizə və sülh paradiqması çərçivəsində uyğunlaşmağı əsas götürən bir təlimdir. Personalizm şəxslərdən reallığa tam olaraq tabe olmaq yox, reallığın tələblərinə daha tez adaptasiya olmağı tələb edir. Bir sözlə, ekzistensializmdən fərqli olaraq personalizm daha mücadiləçi bir təlimdir. Münyenin personalizmini araşdırarkən belə bir fikrə də rast gəlinir: “Münyenin personalizmi müəyyən mənada onun öz dini dünyagörüşünə cavab olaraq doğulmuşdur” [7, s.256]. Yəni personalizm E.Münyenin yaşadığı dövərdə Qərbi Avropada sürətli bir xarakter alan dini sekulyarizmin, dünyəviləşmənin də yeni bir təzahürü olaraq doğdu. Personalizmi doğuran əsas məqamlardan biri dini sekulyariz olsa da, personalizm dini də üzvi şəkildə öz proqramına daxil edə bildi, dinin əxlaqi tərəfini öz əsas ideyaları ilə birləşdirə bildi. Fikrimizcə, personalizm XX əsrin sosial-siyasi kataklizmlərinin fonunda törəyən mədəni etiraz hərəkatı olmaqla bərabər, həm də XX əsrin total dünyəviləşməsinin də nəticəsidir. Dinə qarşı daha kəskin münasibət bəsləyən əksər XX əsr elmi-fəlsəfi təlimlərdən fərqli olaraq, dinə qarşı daha dözümlüdür. Mahiyyəti etibarlı ilə etik bir fikir axını olan personalizm əqidə məsələlərinə münasibətdə tolerantlıq da nümayiş etdirən fikir axınıdır. Başqa bir tərəfdən də yanaşsaq, deməli “əxlaqi azadlığın üstünlüyü qismində personalizm insan davranışları və

bəşər tarixi haqqında düşüncə tərzidir” [6, s.58]. Yəni personalizm insana olduğu kimi, tarixə də əxlaq kontekstindən baxan təlimdir. Əxlaq problemi personalizmin əsasıdır. İnsanın yaradıcı gücü və istənilən situasiyalarda əxlaq ilə davranmaq iqtidarında olması personalizmin əsas şüarlarından biridir.

Qərbi Avropada din və personalizm sıx əlaqədə idi, qarşılıqlı olaraq biri digərinə dəstəkçi rolunda çıxış edə bilirdi. Yəni katolik personalizminin əsas hədəfi də insan şəxsiyyəti ilə cəmiyyət arasında ahəng qurmaq, həmçinin insanın şəxsiyyətini cəmiyyətdə düzgün açmaqda yardımçı olmaq və onu düzgün təmsil və təqdim etməkdən ibarət idi. Çünki şəxsiyyətin şəxsiyyət olaraq gerçəkləşmə və insanlar ilə düzgün ünsiyyət və dialoqa daxil olduğu arena cəmiyyətdir. Bu mənada insan şəxsiyyəti cəmiyyətdə özünü təsdiq etmiş olur. İnsan və cəmiyyət vəhdətini təmin edən personalizm insanın şəxsiyyət olaraq düzgün formalaşmasıdır. Yuxarıda qeyd olunanlarla əlaqəli belə bir fikir də qarşımıza çıxır: “Katolik personalizminin əsas prinsiplərini Papa II İohann Pavelin teologiyası və sülh fəlsəfəsi təşkil edir. Onun əsas hədəfi personalizm nöqtəyi-nəzərindən şərh edilən şəxsiyyət və insan cəmiyyətinin birliyi məsələsidir” [5, s.11]. Əgər personalizmə din və əxlaq mövqeyindən yanaşırsaq, bu məqamda əxlaqi personalizmə də toxunmaq olar. Avropa personalizminin əsas qollarından, daha doğrusu, fikir istiqamətlərindən biri olan əxlaqi personalizm Maks Şeler (1874-1928) tərəfindən əsaslandırılmışdır. O “Şəxs”i ilkin olaraq insana deyil, Tanrıya şamil edilmişdir. Tanrı ideyasını ilk şəxs olaraq qəbul edən M.Şeler insanı dualist şəkildə müəyyənləşdirir, çünki o, təkcə Tanrının deyil, həm də təbiətin övladıdır. Ona görə də insanın özündən Tanrıya deyil, Tanrıdan insana keçid etmək lazımdır” [2, s.350]. Yəni M.Şelərə görə, şəxs anlayışı ilkin olaraq Tanrını ifadə edən bir anlayış olduğundan ilk öncə təbiətin övladı olan insan özünü şəxs adlandırdıqda ilk şəxsə ehtiramı da unutmamışdır. İnsanın özünü şəxs olaraq dərk etməsi ilk şəxs olan Tanrı ilə qiyaslanaraq törəmişdir. İnsan özünü şəxs kimi Tanrını şəxs olaraq dərk etdikdən sonra tanımışdır. Deməli, şəxs ideyasının kökü insandan öncə Tanrıya xitabətdən meydana gəlmişdir. Təbiətdə öz yerini tutduqdan sonra insan da şəxs olmağa çalışmışdır. Ümumiyyətlə Avropa personalizminin din ilə bağlılığı Amerika personalizmindən daha çoxdur. Həmçinin Şeler şəxsiyyətin formalaşmasına fərqli mədəniyyətlərin təsir etməsinin həlledici olduğunu göstərməyə çalışmışdır. Onu da qeyd edək ki, Avropa personalistləri bu cəhətdən daha konservativ idilər və personalizmin bazası kimi təkcə Avropa mədəniyyətini götürməyə çalışmışdılar. Həmçinin onu da qeyd edək ki, Qərbi Avropa personalistləri arasında personalizmin din ilə bağlılığına qarşı çıxanlar və ya təkcə dinin məhsulu olduğunu qeyd etməyənlər də var idi. Məsələn, fransız personalist filosof Jan Lakruaya (1900-1986) görə, personalizm heç bir dinin və hər hansı bir sinfin müdafiəçisi kimi çıxış etmir. Ümumilikdə personalizm əsasən xristian teologiyasından çıxış etsə də, J.Lakruaya görə,

personalizm bir ideya olaraq neytrallığı dəstəkləyir. XX əsr fransız fəlsəfəsinin digər görkəmli nümayəndələrindən olan Pol Rikour (1913-2005) isə personalizmə şəxsiyyətin universal inkişafına müraciət edilərək müxtəlif konsepsiyalar formalaşdırmaq gücündə olan “fəlsəfi nüvə” kimi baxmışdır” [1, s.16].

Münyeyə görə, “personalizm ümumi və etibarlı paroldur. Müxtəlif təlimlər üçün uyğun olan ümumi təyinatlı məsələdir” [5, s.269]. Yəni personalizm bir növ geniş hədəfləri olan bir metoddur. İnsan ilə kapitalizm dünyasının doğurduğu təzadlar arasında uyumu təmin etmək üçün məsləhətlər toplusudur. Yol göstərən vasitədir, təklifdir. Münyeyə görə, personalizm bir növ vəhşi kapitalizm və totalitar rejimlərin şikarına çevrilən insan, şəxsiyyət fenomenini qoruma mexanizmidir.

Münyeyə görə, “aristokratizm və demokratizm birbaşa olaraq personalizm və onun açdığı perspektivlərə qarşıdırlar” [5, s.30]. Yəni hər ikisi mahiyyəti etibarlı ilə birtərəfli yanaşmalardır. Hər ikisi təhqütblüdür. Bu mənada effektiv də deyillər. İnsan məsələsi, eləcə də cəmiyyət kompleks yanaşmalar tələb edir ki, aristokratizm və demokratizm bunu ödəmək və ya bu çətin tapşırığın öhdəsindən gəlmək iqtidarında deyil. Kompleks yanaşma, yəni insana onun fərqli bucaqlarından (sosial, siyasi, fərdi, ictimai, əxlaqi və s.) baxma və cəmiyyətə də eyni çoxşaxəli münasibəti təmin edən etibarlı metod personalizmdir. Personalizm fəlsəfi mahiyyəti etibarlı ilə çoxşaxəli və çoxqütblü bir fenomendir.

Münyeyə görə, “personalizm milli dövlət imperializmi və həmçinin də müstəmləkə imperializminə hücum edir” [5, s.399]. Yəni hər ikisi ideya olaraq fəsadlıdır. Aşırı milli dövlət ənənəsi cəmiyyətin özünə qapanması və əqidə imperializmi doğurur. Cəmiyyət özünü xüsusi hesab edir. Özünə seçilmiş kimi baxır, məsələn, Ermənistan və ya İsrail cəmiyyətləri kimi. İkinci tip isə, əksinə, ayırım və seçim etmədən hamısını və hər şeyi özünküləşdirmək və mümkün qədər mənimsəmək istəyir, fərq qoymadan bütün toplumlara vasitə kimi baxır, hər şeyə destruktiv münasibət bəsləyir.

Münyeyə görə, “personalizmin mərkəzi mövqeyi azad və yaradıcı fərdlərin mövcudluğudur. Personalizm insan strukturlarını sərt sistemləşdirmədən qoruyan gözlənilməzlik prinsipinin mövcudluğunu nəzərdə tutur” [5, s.461]. Yəni azadlıq və yaradıcılıqda gözlənilməzlik effekti var. Ümumi sistemə əks getmə xüsusiyyəti var. Bu mənada azad və yaradıcı fərd sistemləşmir, o, mexanizmə çevrilmir. Sistemdən kənar qalır, adiləşmir. Nicat yolu, personalistlərə görə, məhz şəxsiyyəti məhv edən sistemlərə baş qaldıran şəxslərin üzərinə düşən məsuliyyətli bir yoldur.

Nəticə

Münyeyə görə, “personalizmin son məqsədi istənilən bir insana, heç bir istisnasız olaraq, onun mənimsəyə bildiyi maksimum həqiqi mədəniyyəti ver-

məkdir” [5, s.347]. Yəni Münye demək istəyir ki, insanı, onun şəxsiyyətini dəyərlər ilə mümkün qədər çox dəyərləndirmək vacibdir. Onu mümkün qədər kamil tərbiyə etmək zəruridir. Cəmiyyətə mümkün qədər əsaslı hazırlamaq əsasdır. Ondən heç nəyi əsirgəməməkdir, layiq olduğunu artıqlaması ilə ona verməkdir, cəmiyyətin (kapitalist və totalitar) təhlükələri qarşısında hazırlıqlı etməkdir. Həqiqi mədəniyyət bundan doğur, yəni insan cəmiyyət tərəfindən düzgün yetişdirilsə, bu baş verir. Bu baş vermədikdə isə, personalizm şəxsiyyətə, onun rifahına və özünüdərkinə xələl gətirən, onu həyatının istənilən mərhələsində həqiqi ləyaqət və həvəslərindən məhrum etməyə çalışan bütün meyillərə qarşı çıxır. Yəni personalizm insan-şəxsiyyət məkanına zorla daxil olmağa çalışan və ya daxil edilməyə təhrik edilən hər bir kənar vasitəyə qarşı əks reaksiyadır, müdafiə mexanizmidir.

Münye və Qərbi Avropa personalistləri personalizmi təlim kimi təqdim etmirdi. Onlar personalizmi bir baxış bucağı, fikir istiqaməti kimi təyin etdiyindən, o, tamamlanmış sistem kimi çıxış etmirdi, etməyə də çalışmırdı, birbaşa olaraq şəxsiyyət, varlıq, kimlik kimi fərdi-insani problemlərə köklənirdi. Bu qəbildən olan elementlərin cəmiyyətə düzgün integrasiyasını təmin etməyi qarşıya əsas məqsəd kimi qoyurdu. Eləcə də, cəmiyyətdən də bu elementlərə düzgün və adekvat reaksiyalar tələb etməyə çalışırdı.

ƏDƏBİYYAT

1. Вдовина И.С. Французский персонализм (1932-1982). Москва: Высшая школа, 1990, 151 с.
2. История современной зарубежной философии: Компаративистский подход: в 2-х т-х, Т.1, Санкт-Петербург: Издательство «Лань», 1998, 448 с.
3. Кузнецов В.Н. Французская буржуазная философия XX века. Москва: Мысль, 1970, 318 с.
4. Мунье Э. Что такое персонализм? Перевод с французского, И.С.Вдовиной. Москва: Издательство гуманитарной литературы, 1994, 128 с.
5. Мунье Э. Манифест персонализма: Пер. с фр. И.С. Вдовиной. Москва: Республика, 1999, 559 с.
6. Gilbert B. A Personalist Philosophy of History. New York: Routledge, 2019, 277 p.
7. Hellman J. Emmanuel Mounier and the New Catholic Left 1930-1950. Toronto, Buffalo: University of Toronto Press, 1981, 376 p.
8. Mounier E. Existentialist Philosophy: An Introduction. London: Rockliff, 1948, 159 p.

Redaksiyaya daxil olub 17.05.2024